

UNOHDETTU WALTARI

Juri Nummelin

KOSTANTAMO
HELMIVYÖ

Unohdettu Waltari

Juri Nummelin

Unohdettu Waltari

Toinen, korjattu laitos

Kustantamo Helmivyö

Turku 2021

Kustantaja: Kustantamo Helmivyö

Juri Nummelin: Unohdettu Waltari

Teos ilmestynyt alun perin v. 2008 BTJ:n julkaisemana

ISBN 978-952-7211-87-8

Painettu: BoD - Books on Demand, Norderstedt, Saksa

Sisällysluettelo

Uuden laitoksen esipuhe 7

Lukijalle 9

Proosa 14

Salanimi Karl Detmold 17

Jumalaa paossa 22

Kuolleen silmät 28

Keisarin tekohampaat; Punainen madonna; Älkää am-
puko pianistia! 43

Antero ei enää palaa 65

Unohduksen pyörre 73

Näytelmät 79

PK ja murheellinen tulitikku 83

Isänmaan parhaat 85

Mies rakasti vaimoaan 90

Akhnaton, auringosta syntynyt 95

Toimittaja rakastaa 103

Ihmeellinen Joosef 106

Hämeenlinnan kaunotar 110

Sotilaan paluu 116

Maa on ikuinen 119

Tulevaisuuden tiellä 124

Hankala kosinta 130

Inkerin tyttö ja Suomen poika 133

Elämän rikkaus 137

Keisari ja senaattori 141

Runot 146

Nuoret runoilijat 1926 **150**

Sinun ristisi juureen **154**

Muukalaislegioona **160**

Runoja 1925–1945 **166**

Untamo Raakki ja Kristian Korppi **174**

Pöytälaatikko: runoja 1945–1967 **178**

Sadut 184

Dshinnistanin prinssi **186**

Kiinalainen kissa **190**

Kiinalainen kissa: Satuja ja tarinoita 1928–1946 **195**

Lastenrunoja **200**

Tietokirjat 202

Tietokirjallisuusasioimisto Osakeyhtiö 1910–1935 **204**

Suomalainen lauantaiehtoo **206**

Helsinki kautta vuosisatojen **209**

Kotikaupunkimme Helsinki **215**

Hyvin harkittu – puoliksi tehty **219**

Rakennustaide ja standardi **223**

Osakeyhtiö Weilin + Göös aktiebolag 1872–1947 **228**

Greetings from Finland **231**

Mika Waltari taidekriittikkona **235**

Bibliografia 244

Lähdeluettelo **250**

Uuden laitoksen esipuhe

Kirjailija Mika Waltarin syntymän satavuotisjuhlia vietettiin vuonna 2008. BTJ:ssä kustannuspäällikkönä ollut Tuomas Kilpi oli ehdottanut, että tekisin kirjan *Unohdettu Waltari*, joka ilmestyisi juhlavuodeksi. Aiemmin olin tehnyt BTJ:lle kaksi kirjaa unohdetuista kirjailijoista. Sanoin, etten tunne Waltarin tuotantoa kauhean hyvin, mutta kustantaja puhui minut ympäri. Kävin läpi tietenkin muuta Waltarin tuotantoa samalla, kun luin kirjassa käsittelemiäni unohdettuja teoksia.

Idea oli esitellä teoksia, joista ei ollut tuolloin saatavilla minkäänlaista uutta laitosta tai joita ei ollut koskaan julkaistu uudestaan. Niitä löytyi yllättävän paljon, vaikka tietenkään Waltarinsa hyvin tunteville teoksessa ei ollut uskoakseni paljonkaan uutta. Juhlavuoden aikana ilmestyi uusintapainoksina joitain teoksia, joita olin jo ehtinyt käsitellä käsikirjoituksessa. Käytännössä tämä tarkoittaa Tuula Karjalaisen toimittamaa kirjaa *Mika Waltari ja taiteilijaystävät*, johon painettiin kaikki Waltarin laajemmat taiteilijoita käsittelevät kirjoitukset. Omaan kirjaani lisättiinkin viime vaiheessa hiukan epäselvä maininta tästä, mutta jo

kirjoittamiani tekstejä ei kuitenkaan siitä enää poistettu.

Julkaisin *Unohdetut kirjailijat* -teokset yhteislaitoksena vuonna 2018, nyt on *Unohdetun Waltarin* vuoro. Olen pyrkinyt korjaamaan teoksesta löytyneet virheet ja muutenkin editoimaan yli kymmenen vuotta vanhaa tekstiäni. Näkemysteni takana seison, ja olen myös käyttänyt tämän teoksen tekstiä soveltuvien osien myöhemmissä kirjoissani, kuten suomalaisen kauhukirjallisuuden historiaa läpikäyvässä teoksessani *Kuoleman usvaa ja pimeyttä*. Sen verran olen lyhentänyt alkuperäisen kirjani tekstiä, että olen poistanut nyt näiltä tuntuvan pohdiskelun siitä, mitä salanimiä Waltari mahdollisesti myöhemmin käytti Juttutupa-lehdessä. Olen tässä myös kriittisempi Leo Rainio -kirjojen rasismia kohtaan.

Toivottavasti *Unohdettu Waltari* löytää näin enemmän lukijoita kuin aiemmalla kierroksella, jolloin joku Waltari-keräilijä sanoi, ettei ollut kuulutkaan, että tällainen teos on ilmestynyt.

Turussa kesäkuussa 2021

Juri Nummelin

Lukijalle

Mika Waltari (1908–1979) on todennäköisesti Suomen tunnetuin kirjailija. Kaikki sellaiset, jotka kirjoja ylipäättään lukevat, ovat lukeneet ainakin yhden tai kaksi Waltarin teosta, ja todella moni tietää useita nimeltä ja osaa sujuvasti selittää, mistä niissä päällisin puolin on kyse.

Waltari oli kuitenkin niin tuottelias kirjailija, että hän kirjoitti lukemattomia kirjoja, joita kukaan ei ole lukenut pitkään aikaan tai joita ei ole moni lukenut teoksen ilmestyessäkään. Waltarin menestys romaanikirjailijana – *Sinuhe egyptiläisen* ja *Mikael Hakimin* tekijänä – peittää alleen sen tosiseikan, että Waltari kirjoitti koko uransa ajan paljon tilapäätekstejä, kirjallisuus- ja näytelmäarvosteluja, pakinoita, hupinäytelmiä, satuja, reportaaseja, kokonaisia romaaneja salanimillä. On epäilty, että kaikkea Waltarin kirjoittamaa ei ole vieläkään tuotu päivänvaloon. Paljon on toki julkaistu uudestaan erilaisissa koosteissa, mutta yhtä paljon on sellaista, jota innokkainkaan Waltarin lukija ei välttämättä koskaan näe.

Unohdetun Waltarin tarkoitus onkin auttaa kiinnostunutta lukijaa ja miksei keräilijääkin, kun tämä tarpoo Waltarin unohdettujen teosten paris-

sa. Käsittelen kirjassani reilua kolmekymmentä Waltarin yksittäistä teosta tai yksittäisiä tekstejä, joita ei ole julkaistu uudestaan niiden ensi-ilmentymisen jälkeen.

Muutama poikkeus on joukossa. Osa Waltarin ensimmäisistä julkaistuista novelleista, jotka ilmestyivät salanimellä Karl Detmold, on julkaistu uudelleen teoksessa *Viisi ässää* (1999); käsittelen niitä silti tässäkin. Kirjailijan esikoiskirja, uskonnollinen seikkailuromaani *Jumalaa paossa* (1925) on julkaistu uudestaan vuonna 1995, mutta se on otettu mukaan yhtenäisyyden vuoksi. Mukana ovat myös salanimellä Kapteeni Leo Rainio ilmestyneet romaanit, vaikka niistä kaksi on julkaistu uudestaan – tämä siksi, että uusintapainoksista on yli 40 vuotta.

Mukana ovat myös Waltarin kirjoittamat sadut, vaikka niistä tehty kooste *Kiinalainen kissa ja muita satuja* julkaistiin vuonna 1983 ja siitä on tehty äänikirjoja vielä 2000-luvullakin. Leena Lumme kuvitti nimitarinan vuonna 2008. Lisäksi osa saduista on julkaistu muissakin koosteissa, kuten novelli- ja pakinavalikoimassa *Vallaton Waltari*. On makuasia, voiko niitä pitää unohdettuina.

Waltari julkaisi paljon myös runoja – runoili-

jan ammatti hänellä olikin ensimmäisenä mielessä ennen kuin Lauri Viljanen (osittain epäoikeudenmukaisesti) käänsi hänen päänsä. Waltarin runoista olen tässä käsitellyt niitä, joita ei ole otettu mukaan viimeisimpään koosteeseen *Mikan runoja ja muistiinpanoja*, josta ensimmäinen painos ilmestyi vuonna 1979 ja viimeisin 2003 (teoksesta ei ole otettu uutta painosta tämän jälkeen). Olen käsitellyt myös sellaisia runoja, joita Waltari on muuttanut, kun ne ovat päätyneet joko lehdestä kirjaan tai kirjasta toiseen.

Mukana ei ole Waltarin yksittäisiä lehdissä ilmestyneitä runoja tai novelleja eikä artikkeleita, paitsi milloin ne muodostavat mielekkään kokonaisuuden – näin esimerkiksi pari Untamo Raakki -salanimellä julkaistua runoa.

Pääpaino teosta kootessa on ollut julkaistuilla teksteillä ja pois ovat jääneet elokuvakäsikirjoitukset ja kuunnelmat. Sellaiset elokuvat kuin *VMV 6* ja *Kulkurin valssi* ovat kuitenkin kaikkea muuta kuin unohdettuja. Mukana on kuitenkin muutama julkaisematon näytelmä.

Teosta lukiessaan voi ihmetellä, miksi Waltarin tasoisen kirjailijan tuotannosta on näin paljon jäänyt lukijoilta pimentoon. Osittain tästä voi syyt-

tää Waltaria itseään, joka häpesi useita omista kirjoistaan, mutta en näe mitään syytä, miksi Waltarin kauhunovellikokoelmaa *Kuolleen silmät* ei voisi julkaista uudestaan. Sama koskee Leo Rainio-romaanina *Punainen madonna* (1932), joka jätettiin pois sarjan uusintapainoksista 1960-luvulla poliittisista syistä. Nuo syyt eivät ole enää olemassa, ja oma näkemykseni on, että *Punainen madonna* on sarjan kirjoista paras.

Waltarin mainetta eivät mahdollisesti heikkojenkin teosten uudelleenjulkaisut voi millään tavalla heikentää. Ainakin *Punaisen madonnan* ja *Kuolleen silmien* uudet painokset tekisivät hänestä särmikkäämmän kirjoittajan – *Sinuhea* ja *Turms, kuolematonta* ylistettäessä on vaarana, että kirjailijan teokset näyttäytyvät uusille lukijoille pompööseinä, vaikeasti lähestyttävinä kirjoina.

Suomea onkin tässä mielessä vaikea pitää sivistysmaana. Englannissa, Yhdysvalloissa tai Ranskassa Waltarin kokoluokkaa olevan kirjailijan kaikki vähänkin kiinnostavat tekstit olisi jo moneen kertaan julkaistu uudestaan, varsinkin kun niistä löytää toistuvasti viitteitä kirjailijan tunnetumpaan tuotantoon. Tarkkaavainen lukija panee merkille, mikä yhteys on esimerkiksi *Punaisella madonnalla* ja *Isästä poikaan* -trilogialla.

Kiitos työn onnistumisesta kuuluu ennen kaikkea isälleni Matti Nummelinille, joka antoi juuri oikealla hetkellä käteeni kannettomaksi kuluneen kappaleen vuonna 1958 ilmestynyttä Mika Waltarin juhla kirjaa, jonka hän oli ostanut ähtäriläisestä divarista. Se sisältää Sirkka Musikan uskomattoman Waltari-bibliografian, jonka aarteita olen koko kuluneen kesän tutkinut.

Kiitos myös Turun yliopiston kirjaston asiansa osaavalle henkilökunnalle – heitä ilman en olisi kaikkia kirjoja ja tekstejä löytänyt. Kiitos myös Tuomas Kilvelle, jonka idea koko kirja oli, sekä Tero Norkolalle ja Liisa Korhoselle, jotka saattelivat hankkeen loppuun. Kiitos myös Tapani Baggelle ja Ville Hänniselle sekä kaikille niille, joiden kanssa olen Waltarista ylipäätään keskustellut.

Omistan teoksen Eila-mummuni muistolle – hän kuoli pitkän sairauden uuvuttamana 90-vuotiaana pari viikkoa ennen kuin käsikirjoitus valmistui.

Turussa 29.8.2008

Juri Nummelin

Proosa

Mika Waltarin maine lepää ennen kaikkea hänen proosateoksiensa varassa. Varsinkin romaanit ovat hänen tunnetuinta tuotantoaan – *Sinuhe egyptiläinen*, *Mikael Hakim*, *Turms*, *kuolematon* ja *Johannes Angelos* muodostavat ulkomaillakin tunnetun vahvan nelikon. Monet arvostavat eniten hänen pienoisromaanejaan, sellaisia kuin *Sellais-ta ei tapahdu*, *Huomispäivää ei tule* ja *Vieras mies tuli taloon*. Joillekin Waltarin proosa on parhaimmillaan kevyenä – kaksi ensimmäistä komisario Palmu -romania ovatkin hyviä ja jän-teviä rikosromaneja, mutta Waltari pärjää myös romanttisen viihteen kirjoittajana, kuten todistaa alun perin salanimellä ilmestynyt *Ihmeellinen Joosef*. Tärkeitä ovat myös aikalaiskuvaukset, joita Waltari kirjoitti käytännössä koko uransa ajan, aina läpimurtoteos *Suuresta illusionista* asti päätyen 1950–1960-lukujen vaihteeseen ja teoksiin *Feliks onnellinen* ja *Tähdet kertovat, komisario Palmu*.

Waltari aloitti käytännössä prosaistina. Hänen ensimmäiset julkaistut tekstinsä ilmestyivät vuonna 1925 Juttutupa-lehdessä, joka edusti tuolloin vahvana elänyttä lukemistolehtikulttuuria. Walta-

rin tekstit lehdessä olivat seikkailullisia ja romanttisia novelleja – jollaisia hän kirjoitti myöhemminkin, sillä mitä muuta *Sinuhe egyptiläinen* on kuin seikkailuromaani? (Waltari itse sanoi vuonna 1977, että hänen historialliset romaaninsa ovat ”aikaihmissen satuja, kerrontaa ja mielikuvitusta”.) Waltarin esikoisteos *Jumalaa paossa* oli sekin proosaa, samoin monet hänen ensimmäisistä julkaisuista kirjoistaan. Hänen läpimurtonsa tapahtui romaanilla, nyttemmin vanhentuneen tuntuksella *Suurella illusionilla*.

On oikeastaan kiinnostava huomata, että Waltari aloitti prosaistina (ja runoilijankin) kauhun ja fantasian merkeissä. Kuitenkin 1930–1940-luvuilla hän kirjoitti paljon vakavaa ja idealistista-kin realistista proosaa ja sellaisia teoksia kuin *Apelsiininsiemen* ja laaja Helsinki-trilogia *Isästä poikaan*, kunnes taas *Sinuhe egyptiläisen* myötä viimeistään palasi varhaistuotantonsa tunnelmiin – vain syvemmin hahmoteltujen teemojen kera. Onko liioiteltua tai kenties rienaavaakin sanoa, että Waltarin 1930-luvun ja 1940-luvun alun tuotanto oli vain epäonninen välihyppy suuren fantasiakirjailijan uralla?

Melkein kaikki Waltarin romaanit ja muut proosateokset löytyvät kirjastoista helposti. Poikkeuk-

sia ovat kauhunovellikokoelma *Kuolleen silmät*, Kapteeni Leo Rainio -salanimellä ilmestyneet satiiriset seikkailuromaanit sekä sota-aikaan sijoittuva, tavoitteiltaan propagandistinen *Antero ei enää palaa*, joka oli yksi ensimmäisiä talvisotaa käsitteleviä romaaneja. Waltarin unohdetut proosateokset eivät kuulu mihinkään tekijän proosatuotannon päätyyppiin, ellei sellaisena pidetä viihdettä. Näissä teoksissaan Waltari ei myöskään laajasti kartoita hänen tuotannostaan löydettyjä teemoja – idealismin ja realismin vastakkainasettelua, jatkuvan kehityksen ajatusta –, vaikka niihin toki viitataan.

Unohdetussa Waltarissa Juri Nummelin esittelee sellaiset Mika Waltarin teokset, joita ei ole koskaan julkaistu uudestaan tai joista ei ole otettu painosta pitkään aikaan. Käsitellyksi tulevat muun muassa Kuolleen silmät, Antero ei enää palaa, Hämeenlinnan kaunotar ja Dshinnistanin prinssi. Myös Waltarin runoista ja tietokirjoista on omat lukunsa. Teos on hyvä käsikirja keräilijöille ja muille Waltari-harrastajille.

Unohdettu Waltari on korjattu ja editoitu laitos alun perin vuonna 2008 ilmestyneestä kirjasta.

**KUSTANTAMO
HELMIVYÖ**

Kannet: JT Lindroos | oivas.com

ISBN 978-952-7211-87-8

9 789527 211878